

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 49 Volume: 10 Issue: 49

Nisan 2017 April 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ROBERT NISBET'İN "MUHAFAZAKÂRLIK: DÜŞ VE GERÇEK" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
EXAMINATION ON THE WORK OF ROBERT NISBET TITLED "CONSERVATISM: DREAM AND
REALITY"

M. Zeki DUMAN*

Öz

Modern Batı dünyası, son iki yüzyıldır başta liberalizm ve sosyalizm olmak üzere marksizm ve muhafazakârlık gibi farklı ideolojilerin çatışma alanlarına sahne olmuştur. Yaşanan çatışmalar, genellikle Fransız Devriminin Ortaçağın geleneksel sosyal düzenini yıkmasından ve yerine aydınlanmacı, rasyonalist ve militarist temelde yeni bir dünya düzenini kurmasından kaynaklanmıştır. Devrimin insanlık adına ortaya koyduğu vaatler ve yarattığı yıkıcı sonuçlar, sadece Kıta Avrupa'sında değil, dünyanın geride kalan diğer bölgelerinde de etkili olmuştur. Devrim, mevcut siyasal rejimleri ve bu rejimleri temsil eden kadim kurumları yıkmakla kalmamış, toplumsal ve ekonomik alanda da radikal değişimlere neden olmuştur. Son derece baskıcı ve dayatmacı bir tarzda gerçekleşen bu değişimler, karşıt fikirleri içeren ve meydana gelen değişimleri kabullenemeyen bazı düşünce akımlarının doğmasıyla sonuçlanmıştır. Bu düşünce akımlarından birisi de, devrimin bir ürünü olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin neden olduğu baskılara direnen ve gittikçe zor duruma düşen geleneksel sosyal yaşamı savunan muhafazakârlık olmuştur. Bir ideoloji ve doktrin olduğu kadar, bir düşünce ve tutum biçimi olarak da görülmesi gereken muhafazakârlık; radikalizme, totalitarizme, faşizme ve aydınlanmacı aklın ürünü olan sekülerizme karşı çıkmıştır. Muhafazakârlar, toplumda meydana gelen büyük ölçekli iktisadi ve siyasal değişimlere ihtiyatla yaklaşırken, bireyin sığınağı olan geleneksel kurumların, değerlerin ve yapıların muhafazasını istemişlerdir. Özellikle bürokratik devletin birey üzerindeki baskısını ortadan kaldırmaya dönük işlevi olan "ara kurumlar"ın önemine değinen çağdaş muhafazakâr düşünürlerden birisi de Robert Nisbet'tir. Söz konusu düşünürün "muhafazakârlık" adlı eserinin incelendiği bu makalede, genel olarak devrim sosyolojisi özelde de, muhafazakar düşünce geleneği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Robert Nisbet, Muhafazakârlık, Fransız Devrimi, Toplumsal Değişim, Siyasal Rejim.

Abstract

The modern western world has been the field of clashes between different ideologies for the last two centuries, especially between liberalism and socialism and Marxism and Conservatism. The clashes that have arisen are usually caused by the destruction of the traditional social order of the Middle Ages and establishment of a new world order on an enlightened, rationalistic and militarist basis by the French Revolution. The promises made by the revolution in the name of humanity and the devastating consequences it created have also been influential not only in continental Europe but also in the rest of the world. The revolution has not only destroyed radical political institutions and the institutions that represent these regimes but have also caused radical changes in the social and economic context. These changes, which take place in a highly repressive and coercive manner, have resulted in the creation of some forms of thought that contain opposite ideas and do not accept changes that take place. One of these forms of thought has been the conservatism that advocates the traditional social life having increasingly difficult position and resisted to oppression of nationalism emerged as a product of the revolution. Conservatism, which must be seen as a form of thought and attitude as well as an ideology and doctrine opposed radicalism, totalitarianism, fascism and secularism as a product of the enlightened mind. While the conservatives cautiously approach large-scale economic and political changes that take place in society, they requested preservation of traditional institutions, values and structures that are the asylum of the individual. Robert Nisbet is one of the contemporary conservative thinkers who emphasize the importance of the "intermediate institutions", which are in particular functioning to remove the pressure of the bureaucratic state over the individual. This article, which examines the work of the thinker titled "conservatism" we focus on the revolutionary sociology in general, and conservative thought tradition in particular.

Keywords: Robert Nisbet, Conservatism, French Revolution, Social Change, Political Regime.

Giriş

Çağdaş siyasal ideolojilerden biri olarak muhafazakârlık, 18. yüzyılın sonunda Fransız Devriminin siyasal, ekonomik ve sosyal alanda yarattığı köklü değişimlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İlk günden itibaren Batı düşünce geleneğinde önemli bir yere sahip olan ve diğer ideolojilerden farklı olarak aşkın bir düzen tasavvurunu içeren muhafazakarlık, her geçen gün daha fazla çözülmeye başlayan geleneksel sosyal düzeni ve bu düzeni ayakta tutan kurumları savunmaya çalışmıştır. Nasıl ki aydınlanmanın radikalizmine, devrime ve kökten değişim fikrine karşı çıktıysa aynı şekilde, evrensel, soyut ilkelere ve toplumsal mühendislik uygulamalarını içeren müdahalelere de karşı çıkmıştır. Çünkü evrene, doğaya ve insana karşı bir tavır ve düşünüş biçimi olarak muhafazakarlık, modern zamanlarda özgürlük

* Doç. Dr., Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

adına girilen devrimci hareketlerin başarısızlığını ve ideal bir toplum uğruna verilen savaşların toplumlar üzerinde yarattığı yıkıcı etkileri göz önüne sermeye çalışmıştır. Diğer bir değişle muhafazakârlık, "modern dünyanın hastalıklarına ve düş kırıklıklarına verilmiş bir cevaptır" (Güngörmez, 2003:156).

Muhafazakâr düşüncenin kaynağında üç önemli tarihsel olgu yatmaktadır (Ergil,1986:269). Bunlardan birincisi ve en önemlisi, meydana geldikten sonra yaydığı ilke ve düşüncelerle yerleşik siyasal düzenleri alt üst etmiş olan, kısa bir süre sonra dünyanın her tarafında etkileri hissedilen ve mevcut rejimleri alaşağı ederek ulus temelinde yeni bir siyasal örgütlenme modeli yaratan Fransız Devrimidir. İkincisi, günlük geçim ekonomisinin, ortak üretim ve tüketimin, mekanik dayanışma biçiminin ve istikrarlı ilişkilerin belirlediği sanayi öncesi toplumu kökten değiştirerek, kapitalist sisteme, piyasa ekonomisine ve organik dayanışma biçimine neden olan Endüstriyel Devrimdir. Söz konusu devrim, gelenekselliği ve gelenekselliğin belirlediği yaşam biçimlerini alt üst ederek, değişimi ve dönüşümü yaratmıştır. Üçüncüsü de, gelenek yerine aklı, dinin yerine bilimi temel alan aydınlanma hareketidir. Bu üç olgu, yani devrimler ve aydınlanma felsefesi, daha önceki toplumun sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapısını yok etmeye çalışmıştır. Bu durum doğal olarak kaotik bir ortamın yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla muhafazakârlık, hem toplumu istikrarsızlığa sürükleyen nedenlere karşı çıkmış, hem de söz konusu kaotik ortamda bireyin içine düştüğü kargaşa ve endişeyi gidermeye çalışmıştır.

Bu açıdan muhafazakârlığı tepkisel bir ideoloji olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü Avrupa coğrafyasında yüzyıllardır hakim olan geleneksel yaşam biçimlerinin, önce aydınlanma hareketi, ardından modernite tarafından deformasyona uğratılmasına neden olacak ideolojilere -ki, bunların başını liberalizm ve sosyalizm çekmektedir- karşı bir çıkış hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Nisbet'in deyimiyle (2013:15). "liberalizmin merkezi ethos'u, bireysel özgürleşmeydi; radikalizmin ethos'u, politik gücün sosyal ve ahlâki arzusunun hizmetinde genişlemesiydi; muhafazakârlığın ethos'u ise, gelenekti, özellikle de ortaçağ geleneği"ydi. Muhafazakâr düşüncenin, gelenekte direnmesinin en önemli nedeni, soyut fikirlere kendini kaptıran diğer ideolojilerin geçmişi yok saymalarıydı. Aydınlanma filozoflarının akdinse muhafazakârlar, geçmişi, tarihin ve toplumun temeli olarak görüyorlardı. Özellikle tarihten tevarüs eden kurumsal düzenin mutlak gerçekliğine olan inanç, muhafazakarlığı diğer ideolojilerden ayırmıştır.

Bir düşünce ve tutum olarak muhafazakârlık, "modern zamanların seküler akideleri olarak değişimden, dönüşümden, yenilikten yani müstakbel bir durumun öncesinden farklılaşmasını sağlayacak bir evrilmeye duyulan korkunun, değişmez bir tözün, tahrif olmamış bir topluluğun, tarihe direnebilmiş bir varoluşun vargısı olarak organik hatta otantik bir toplum ve insan anlayışını zorunlu kılar" (Çiğdem, 2016:40-41). Onun içindir ki muhafazakârlık, bir şey söylemekten ziyade bir şeye karşı çıkmasıyla bilinir. Muhafazakârlık, tepkisellik içerir. Modern yaşamı dizayn eden felsefi ve kültürel unsurlara şüpheyle yaklaşılır. Toplumsal mühendisliği barındıran her tür girişime şiddetle karşı çıkılır. Seküler bireycilik, özgürlük ve eşitlik gibi soyut fikirlere tenezzül edilmediği gibi merkezileşen ve totaliterleşen yönetim biçimlerine de ihtiyatla yaklaşılır. Yenilik uğruna yapılan değişimler kabul görmez. İlerlemeci ve determinist tarihsel anlayışı yadsınır. Reformasyonun, kapitalizmin, devrimciliğin ve rasyonel aklın yarattığı dünya tasavvuruna izin verilmez. Muhafazakârlara göre iyi toplum modeli fütürizm üzerine kurulamaz. Bilinmeyene veya denenmemişe itibar edilmez., kestirilemeyen ve öngörülemeyen gelecekte umut beklenmez, yaşanmamışa ise, hiç güven duyulmaz.

Muhafazakârlık için önemli olan bugünü de inşa eden ve yarını da inşa etme gücüne sahip olan dünün gerçekliğidir. Dün, yani tarih bilinmeden ne bugünü anlamak, ne de geleceğe ilişkin tasavvurda bulunmak mümkün değildir. Kurumlar ve devlet, tarihin bugüne taşıdığı ve toplum için vazgeçilmez olan kadim yapılardır. Bu yapılar, sadece bireyin sağlıklı yaşaması için değil, aynı zamanda toplumsal düzenin devamı içinde elzemdir. Kurumsal yapılara yönelik her saldırı, aslında toplumsal düzene bir saldırdır. Nitekim Bonald (1997:107) "Batı toplumunun hastalıklarından çoğunun kaynağı olarak reformu görür; bunlar arasında dinin devlet iktidarına boyun eğdiği siyasal mutlakçılık - ayrıca da bütün bir bireyciliğin değerini yükseltme, açgözlülük anlayışı ve tinsel olanın maddi olana kurban edilmesi- vardır." Tabii ki bunun yanında sivil alanı ve bireysel özgürlüğü daraltan ve kamusal yaşamı panoptikon tarzı biçimde kontrol eden otoriter devlet anlayışı da vardır.

İnsanın özgürlük alanının başta devlet aygıtı olmak üzere çeşitli iktidar odakları tarafından kısıtlanmaya çalışılması, söz konusu güçler karşısında tampon işlevi gören aracı kurumların ve otonom sosyal grupların ortadan kalkması ve daha da önemlisi her geçen gün daha çok geleneksel kurumların sağladığı aidiyet duygusundan mahrum bırakılan bireylerin toplumdan soyutlanması, en çok muhafazakar düşünürleri etkilemiştir. Zira devrimci fikirlerle beslenen modern devletin sivil alanı ve bireysel özgürlüğü daraltmaya çalışarak bir yandan sosyal çözülme, diğer yandan birey üzerindeki tahakkümünü artırması, muhafazakar düşünürler açısından oldukça önemli ve sorunlu bir durum olarak algılanmıştır. Bu durumu muhafazakâr ideoloji açısından ele alan ve aynı zamanda yirminci yüzyılın muhafazakâr düşünce geleneğinin güçlü isimlerinden biri olan Robert Nisbet olmuştur.

1. Düş ve Gerçek Arasında Muhafazakârlık

Özğün adı *Conservatism: Dream and Reality* olan ve Türkçeye '*Muhafazakârlık: Rüya ve Gerçek*' adıyla çevrilen Nisbet'in kitabı, bir tutum, düşünce ve paradigma olarak muhafazakarlığın hem temel öncüllerini/özelliklerini, hem de bir ideoloji olarak muhafazakarlığın geçmişten bugüne insanlığın karşı karşıya kaldığı devrimci düşüncelere karşı tutumunu açıklamaktadır. Söz konusu eseriyle Nisbet, modern Batı düşüncesinde muhafazakâr ideolojinin kurucu isimleri arasında gösterilen Burke, Bonald, Maistre ve Tocqueville gibi düşünürlerin yanında hak ettiği yeri almıştır. Yazar kitabında muhafazakarlığı; kaynakları, doğmaları, sonuçları ve geleceği şeklinde dört bölümde incelemektedir. Nisbet, çalışmasında selefleri gibi devrim düşüncesini sorgulamakla kalmaz, aynı zamanda devrimlerin toplumlarda yarattığı hayal kırıklığının epistemolojik ve ontolojik nedenlerine de değinir. Eserde, merkezi hükümetin ve bürokrasinin totaliter devletin temellerini oluşturduğunu, organik toplum düşüncesinin ise Rousseau'nun toplum sözleşmesiyle yıkıldığını savunur.

Nisbet'e göre, modern bürokratik devletin topluma verdiği en büyük zarar, onun bireyi de içine alan ara(cı) kurumları ortadan kaldırmasıdır. Geleneksel sosyal düzeni ve kurumsal yapıları alt üst eden devrimler, beraberinde otoriter ve despotik devlet anlayışını getirmiştir. En çok da ara kurumların sağladığı aidiyet duygusunun zedelenmesi ve bireyin atomize edilerek toplumdan soyutlanması ceberut devletin işine gelmiştir. Zira insanlığın kurtuluşuna vesile olacağı düşünülen devrimler ve bu devrimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan devletler, başta muhafazakar düşünceyi ve bu düşünceyi temsil eden yapıları ve kurumları ortadan kaldırarak bireyi adeta savunmasız bırakmıştır. Nisbet (2014: 22), diğer ideolojilerle kıyaslandığında muhafazakarlığı, sadece bir ideoloji olarak değil, fakat aynı zamanda bir "özgürlük siyaseti" ya da "siyasal erdem arayışı" olarak tanımlamak gerektiğini düşünmüştür. Kitabının büyük bölümünde selefi Burke'un muhafazakarlıkla ilgili görüşlerine yer verir. Nitekim O, Burke'u muhafazakarlığın peygamberi olarak görmektedir. Aynı şekilde muhafazakarlığın felsefi varlığını, 1790'da yine Edmund Burke tarafından yazılan Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler" adlı kitaba dayandırmaktadır.

Nisbet'e göre çağdaş Batı dünyasında muhafazakarlığın ortaya çıkmasında başlıca üç gelişme etkili olmuştur. Bunların başında Fransız Devrimi gelmektedir. Devrimi Burke'un gözünden analiz eden yazar, jakobenlerin Fransa'da estirdiği terörü, tıpkı bir işgal ordusu gibi Fransa halkı üzerinde yarattığı dehşet ve korkuyu ve kullandıkları sınırsız güç'ü meşru gösterecek hiç bir nedenin ortada bulunmadığını savunur. Ona göre söz konusu devrim ruhu, ahlâki yozlaşmayı, toplumsal körlüğü ve bireyin egoizmini tatmin etmeyi amaçlayan, ancak bunların da ötesinde mevcut siyasal düzenden hoşnut olmayan radikallerin kendi hevesleri uğruna kitleleri arkalarına alarak her şeyi yakmayı ve yıkmayı mübah gören bir harekettir. Nitekim ardına düşülen değerlerin -eşitlik, özgürlük, adalet- ne toplumsal, ne ahlâki, ne de dini bir temeli ve meşruiyeti vardır.

Nisbet, Burke ve Tocqueville gibi devrimin eşsiz olduğuna, bütün şartlar bir arada düşünüldüğünde insanlık tarihinde gelmiş geçmiş en büyük insanlık dramının yaşandığına işaret etmektedir. Nisbet, devrimleri tümünden yok saymanın ya da onları tümüyle kötü görmenin doğru olamayacağı konusundaki Burke'un görüşüne katılır. Bilindiği gibi Burke, bir yandan 19. yüzyılın ciddi düşünce hayatı boyunca Batı'daki en saldırgan tek konu olarak gördüğü Fransız Devrimini kıyasıya eleştirirken, diğer yandan 1688'deki İngiliz Devrimini ve 1776'daki Amerika Devrimini de övmüştür. Ona göre Amerikan kolonistlerinin (Amerika'ya göç eden Avrupalılar) bağımsızlıkları uğruna giriştikleri bu mücadele takdire şayandı. Oysa Fransız Devrimi, bağımsızlıktan ziyade mutlak bir güç mücadelesi ve daha öncesinde toplumda bir tuğlası olmayan ve gerçekte toplum düşmanı olan siyasi entelektüellerin birer eseri idi (s. 33).

Burke ve Nisbet gibi muhafazakar düşünceyi savunanlar, devrime giden yolda entelektüellerin de payı olduğuna inanmışlardır. Bunların başında, yazdığı 'toplum sözleşmesi' adlı eseriyle devrimi selamlayan Rousseau gelmektedir. Geleneksel gruplar arasında sayılan loncalar, manastırlar ve tüzel kişilere haiz yapılanmalar, katıksız bir genel irade elde etme ve bireyin otonomisi adına Rousseau tarafından kınanmıştır. Ona göre bu tür yapılanmalara ya son verilmeliydi ya da devletin tekeline alınmalıydı. Öncelikle de tarihselliğiyle ve toplumsal kimliğiyle ama daha da önemlisi geleneksel sosyal düzenin tepesinde bulunmasıyla aristokrasi yok edilmeliydi. Nisbet'e göre Rousseau gibi düşünüler bir yandan devrimi selamlarken, diğer yandan egemenliği elinde bulunduran kurumların tasfiye edilmesini ve onun yerine halka verilmesini isteyerek aslında devletin otoriterleşmesini istemişlerdir. Burke gibi Nisbet de, devrimin yol ağır tahribatın, sonradan telafisi mümkün olmayan sosyal yaralara yol açtığını, bireyi hayata ve topluma bağlayan geleneksel değerlerden uzaklaştırdığını ve en önemlisi güvenli liman olarak sığınılan aile, din, cemaat, loncalar gibi ara kurumların ortadan kalktığını düşünmüştür.

Yazara göre, söz konusu kurumlar içerisinde en çok aile ve aileyi oluşturan kurumlar devrimin şiddetine maruz kalmıştır. Başta ataerkil aile olmak üzere geleneksel itaati sağlayan ve aidiyeti güçlendiren araçlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Çünkü devrimcilerin zihninde geleneksel yapıları besleyen her tür düşünce ve aracı kurumlar doğaya ve akla aykırıydı. Öncelikle bunları tasfiye etmek, ya da onları akla

uygun hale getirmek gerekliydi. Nitekim devrimden sonra bu amaçla 1792'de evlilik medeni bir sözleşme olarak kabul edildi ve boşanma için birçok zemin mümkün hale getirildi... Aynı şekilde babaya ait otoriteye sınırlamalar getirildi. Mülkiyet, yasama eyleminin birere konusu olarak yeniden düzenlendi. Bu tür düzenlemelere gidilmesinin nedeni, başta aile ve kilise olmak üzere loncaların ve manastırların hem Avrupa'da, hem de Fransa'da büyük miktarda mülkiyetlerinin olması ve bu mülkiyetlerinin ellerinden alınmak istenmesidir (s. 35). Nitekim devrimciler, en çok geleneksel mülkiyet anlayışının yıkılmasını ve tüzel kurumların tekelinde bulunan geniş toprakların özelleştirilmesi ya da kamulaştırılmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Özellikle de gözüne kestirdikleri iki kesim vardır. Bunlardan birisi aristokrasi, diğeri de kilisedir. Çünkü her iki kurumun da kökeni eskilere dayanmakla beraber hem toplumsal meşruiyetleri güçlüydü, hem de ellerinde bulundurdukları araziler çok fazlaydı. Mülkiyetin bireyselleştirilmesi, devrimci hükümetin geleneksel kurumların elindeki ekonomik gücü kırmaya dönük bir çabaydı. Aynı şekilde eğitimin ve dinin rasyonelleştirilmesi de, başta kilise ve manastırlar olmak üzere dini kurumların etkisinin azaltmasına yönelikti. Nitekim devrimle beraber kilise millileştirilmiş, bütün papazlar Devrime sadakat yemini etmeleri koşuluyla maaşa bağlanmış ve 1793'te Fransa'yı Hıristiyanlıktan arındırma ve yerine akla ve erdeme dayalı yeni bir dini anlayışı doldurma planı oraya konmuştur (s. 36). Nisbet'e göre aslında Fransız devrimi, zamanın ve mekânın ruhuna karşı bir saldırıydı. Geleneksel sosyal düzeni kökünden yok etmeyi amaçlayan gayri ahlâki bir girişimdi.

Toplumsal mühendisliğin ve ideolojinin insan üzerindeki deneyiydi. Devrim, geçmişi ve geçmişi temsil eden ne varsa hepsini tarihin çöplüğüne atarken, aslında jakobenizmin ve totalitarizmin gerçek yüzünü ortaya koymuştu. Kurumlar, ameliyat masasına yatırılmış ve üzerinde fütursuzca müdahaleler yapılmıştır. Sonunda bütün kötülüklerin kaynağı olarak görülerek de tarihin dışına atılmıştır. Toplumun sadece geçmişiyle olan bağı koparılmamış, aynı zamanda toplum hafızasından ve kimliğinden de yoksun bırakılmıştır. Nitekim devrim sonrasında Kamu Güvenliği Komitesi bunu şu şekilde ifade edecektir. "Önyargılarını yok etmek, alışkanlıklarını değiştirmek, zaruretlerini sınırlandırmak, ahlâksızlıklarını kökünden kazımak, arzularını arındırmak suretiyle özgürleştirmekle istediğiniz bir ulusu baştan sonra yeniden şekillendirmelisiniz" (s. 36).

Muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkmasında, İngiltere'deki Sanayi Devriminin de önemli bir etkisi olmuştur. Bu devrim, Avrupalı muhafazakârları ve romantikleri adeta ayağa kaldırmıştır. Nisbet "bununla endüstri devrimini ve bu devrimin önce Avrupa'ya yayılmasını, sonra da buhar makinesi, iplik eğitime makinesi ve hızlı bir takiple, İngiltere'nin ovalarında ve tepelerinde daha önce hiç bilinmeyen, bir gürültü-görüntü ve koku-senfonisi yayan bir mekanik ucubeler ordusu ile dünyayı gezişini" kastettiğini söylemektedir. Yazara göre devrim öncesinde imalat büyük ölçüde herkesin birçok şeyi aynı ortamda paylaştığı evlerde yapıyordu. Bu durum aynı zamanda hane ekonomisi ile kaynaşma olanağı da sunuyordu. Oysa şimdi yeni imalathaneler, işçileri sürüler şeklinde ve birbirleriyle görüşme olanağı tanımaksızın sürekli çalışmayı zorunlu kılıyordu (s. 37-38).

Fabrikasyon ve seri üretim, bir yandan gece gündüz demeden sürekli çalışmayı, diğeri yandan işçiler arasında paylaşım ve dayanışmayı ortadan kaldırarak yabancılaşmayı da artırıyordu. Sanayi devrimi, demografik yapıda meydana getirdiği değişim ve dönüşümle de toplumda kalıcı etkiler bırakmıştır. Bir kere, kentlerde inşa edilen imalathaneler, kırsal alandan yoğun bir işçi göçüne neden olmuş, kentler bir anda kalabalık bir nüfusu barındıran yerlere dönüşmüştür. Kentleşmeyle beraber, yeni bir tür bireysellik de doğmaya başlamıştır. Geleneksel statü sistemi tuzla buz olmuş, yeni sosyallikler inşa edilmiş, yeni aile ve evlilik tipleri doğmuş, yeni sınıflar ortaya çıkmış ve sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamda adına "yeni" denilen yenilikler bir birini takip etmiştir. Bu yenilikler, tarihin hiç bir döneminde görülmeyen boyutlarda yeni yaşam biçimlerini ve ilişki örüntülerini kurumsallaştırmıştır. Yeniliklerin bir anda toplumu kısıpca almasıyla var olan geleneksel düzen sarsılmasına ve bu yeniliklerin kamusal alanda meydana getirdiği kaotik ortamın güvensizliğine karşı bireysel çıkışların doğmasına neden olmuştur. İşte muhafazakarlar, söz konusu yeniliklerin toplumu adeta zehirlediğini ve onu daha da güvensiz ve korunaksız bıraktığını düşünerek sanayi devriminin toplumsal refah ve zenginlik üreten bir hareketten ziyade o güne kadar toplumu bir arada tutan değerleri ve kurumları ortadan kaldıran bir gelişme olarak görmüşlerdir.

Nisbet'e göre Fransa'da dini ve felsefi alanda yaşanan bazı gelişmeler, muhafazakârlığı bir ideoloji haline getiren nedenlerden biridir. Bu nedenlerin başında, İngiltere'deki Anglikan Kilisesine, halkın refahına ve sosyal yapısına karşı tehlike arz eden Wesleyenizm'in ortaya çıkması gelmektedir (s. 41-43). Wesley'in öncülüğünü yaptığı bu mezhep, Hıristiyanlığın özünden koptuğunu, kilisenin şekilden ibaret kaldığını, dini öğretilerin ve kutsal metinlerin gerçek amacından kopuk bir biçimde yorumlandığını savunmuş ve mutlak hakikat inancına sahip olduğunu ilan etmiştir. Burke'e göre bu iddia, güpegündüz devrimciliği içinde barındırmaktadır ki, esas tehlike de budur. Kendisi de Anglikan Kilisesine mensup olan Burke,

Wesyanizmin ortaya koyduğu dini düşünceyi tehlikeli bulmuştur. Bu türden mezheplerin artması, doğal olarak muhafazakâr kesimlerin tepkisini çekmiştir.

Nisbet'e göre muhafazakârlığı bir sistem olarak kendi içinde tutarlı bir ideolojiye dönüştüren bir diğer gelişme de Jeremy Bentham'ın ortaya koyduğu faydacı (ütiliteryan) felsefedir. Söz konusu felsefe, bir yandan aydınlanmayı, Fransız Devrimini ve doğal hak arayışını/anlayışını reddederken, diğer yandan bireyselliği, hedonizmi ve faydacılığı savunan devrimci bir içerik taşımıştır. Bentham'a göre "geçmişin hiçbir yararı yoktur. Bütün iyilik sadece bireysel akılla, insanın hoş gideni aralıksız araması ve acı verenden kaçması ile teşvik edilen akılla gelişir" (s. 43-44). Bu düşünceler, doğal olarak muhafazakarların tepkisini çekmiş, özellikle de geçmişin önemsiz olduğuna yapılan vurgu, şiddetle reddedilmiştir. Zira geçmiş, muhafazakâr düşüncenin epistemolojik dayanağını oluşturmuştur. Bir zaman dilimi olmanın ötesinde yaşamın ve bilginin kaynağı olarak geçmiş, muhafazakârlığın üzerinde en çok beslendiği ana kaynaklardan/kavramlardan birisidir.

Kadim geçmişin tarihte ve toplumda bıraktığı izler, insanların varoluşsal kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Zira muhafazakârlar, döngüsel tarih anlayışı'ndan hareketle* geçmiş, devrimcilerin iddia ettikleri gibi miadını doldurmuş bir zamansallık olarak ifade etmezler. Onlar geçmişe olmuş bitmiş bir şey olarak değil, aynı zamanda bugünü ve yarını inşa eden en önemli kaynak olarak bakmışlardır. "şayet geçmiş yorucu nostaljiler üretiyorsa bile bunlar günümüzün "fütüristler" veya "fütürologlardan" daha az bir felakettir. Doğru dürüst çalışıldığında Herodot'tan bugüne bütün çağdaş tarihçilerin belirttiği gibi geçmiş, insanlığın uzun tarihindeki başarıları ve başarısızlıkları çalışmak için çok büyük ve muhteşem bir laboratuvarıdır" (s. 47). İdeolojilerin de tıpkı teolojiler gibi kendi doğmaları olduğuna inanan Nisbet, muhafazakar felsefenin liberalizm ve sosyalizmden farklı olarak daha fazla kırmızı çizgilere sahip olduğunu düşünmektedir. Bir muhafazakârın asla vazgeçemeyeceği bazı ilkeleri veya sırtını dayadığı bazı inançları vardır. Bu ilke ve inançlar aynı zamanda muhafazakârlığı diğer ideolojilerden de ayırmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin temel epistemolojik öncülleri olarak da görülebilecek olan bu ilke ve inançlar manzumesinin başında; tarih/gelenek, önyargı/akıl, otorite/iktidar, özgürlük/eşitlik, mülkiyet/hayat ve din/ahlâk gelmektedir.

Muhafazakârlar açısından temel alınması gereken bilgi kaynağı pozitivistlerin iddia ettiği gibi ne deney ve gözlemlerle elde edilen ampirik verilerdir, ne de devrimcilerin kendilerinin bile ne olduğundan emin olmadıkları soyut ve ütopyik fikirlerdir. Bilginin kaynağı tarihtir, geçmiştir, tecrübedir ve yaşanmışlıktır. Dolayısıyla muhafazakârların tarihe olan ilgisi, insan hayatında yaşanmış olanın bir değer ve öngörü sağlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü yaşanmış olan şey, bugüne ve yarına ilişkin güçlü bir fikir verir. Oysa denenmemiş, bilinemeyen, gerçekliğinden ve uygulanabilirliğinden emin olunamayan spekülâtif bilgiler insana kılavuzluk edemez. Bundan dolayı muhafazakar düşüncede tecrübe oldukça önemli bir yer kaplar. Öncelikle devlet düzeni varlığını ve meşruiyetini tarihten ve tarihin yarattığı kültürel birikimden alır. Dolayısıyla tarih, sadece bireylerin kimliği açısından değil, aynı zamanda devletin de üzerinden beslendiği en önemli kaynaktır.

Nisbet, bu düşünceden hareketle devrimcilerin tarihe ve tarihin ürünün olan kültürel ve sosyal düzene saldırısını son derece gaddar ve acımasız bulur. Aynı şekilde Rousseau gibi toplumların birliğini sözleşmede gören devrimci düşünürlerin fikirlerine de karşı çıkar. Zira ona göre tarihte kader birliği etmiş ve geleceğe birlikte yürümeyi seçmiş olan milletlerin/grupların meşruiyetleri, sosyal sözleşmelerle oluşturulamaz. Bu açıdan ilerlemeci ve devrimci tarih anlayışına da karşı çıkan Nisbet, tarihi sadece kronolojik bilgilerin derlendiği verilerden ibaret görmemektedir. Dolayısıyla muhafazakar tarih felsefesinin özü, geçmişin kadim bilgeliği oluşturmaktadır. Muhafazakârlar açısından tarih, aynı zamanda geleneğin de kurucusudur. Gelenek ise geçmişten bugüne doğruluğu test edilmiş, toplum ve birey açısından sağlam bir bilgiye dönüşmüş ve rutinleşerek ve de teamül haline gelerek güvenli bir kaynak olmuştur. Bu kaynağı ayakta tutmak için geleneğe dört elle sarılmak gerekir. Zira gelenek aynı zamanda değişimin önündeki ihtiyatlılıktır. Özellikle hızlı değişim, toplumun dokusunu bozduğu gibi, geleneği ve geleneği oluşturan değerleri de yıkmaya çalışır. Bu açıdan değişim, muhafazakâr düşüncenin en çok üzerinde durduğu ve özellikle radikal muhafazakarların mesafeli durdukları konuların başında gelmiştir.

Muhafazakârlar değişim konusunda iki farklı tutum içindeler. Radikal olanlar, değişimi tümünden reddetmekte. Zira onlara göre değişim, nihai olarak hem bireyi topluma bağlayan, hem de toplumu bir arada tutunan kurum, yapı ve değerlerin çözümlüşüne neden olmaktadır. Onun için değişime karşı durmak aslında toplumu ve onu var eden sistemi muhafaza etmektir. İngiliz iç savaşının en gerçek kahramanı olan Falkland tarafından söylendiği bilinen şu söz bu anlamda manidardır: "Değişimin zorunlu olmadığı

* İlerlemeci ve döngüsel tarih anlayışı hakkında daha fazla ayrıntı için bkz.(Rızvanoğlu, 2013).

zamanda değişmemek zorunludur” (s. 55). Bu anlayış yanında muhafazakâr camianın çoğunluğu değişimin kaçınılmazlığına vurgu yapmışlardır. Örneğin bunların başında Burke gelmektedir (2016:43). Düşünceler adlı eserinde değişime direnmenin veya ona karşı çıkmamanın insanın kendi doğasına karşı çıkmakla eşdeğer olduğunu söyleyerek radikallerden ayrılmıştır. Burke’un da içinde olduğu Ortodoks muhafazakâr entelektüellerin karşı çıktıkları şey, değişimin sadece değişmek için yapılması fikridir.

Önyargı ve akıl konusu, muhafazakarlığın doğmaları arasında öne çıkan diğer bir ilkedir. Devrimcilerin yegane kılavuz olarak kabul ettikleri akıl, muhafazakârların ihtiyatla yaklaştıkları bir konudur. Muhafazakar ideoloji, akıldan ziyade önyargıya önem verir. Zira, Burke dahil muhafazakâr düşünülere göre önyargı, çoğu zaman sanıldığı veya düşünüldüğü gibi insanı gerçeklikten koparan, ona yanlış düşünceler telkin eden ve dolayısıyla karar vermede onu yanıltan bir düşünce biçimi değildir. Aksine önyargı, bireyin belli bir durum karşısında sağlıklı düşünme, doğru karar verme, yanlış düşmemeye olanağını tanıyan bir fikirdir. Çünkü önyargı, gücünü tarihten gelen deneyimlerin birikimlerinden alır. Önyargı, muhakeme gücü yüksek olan ve akıldan önce kişisel tecrübelerle elde edilmiş bilgilerin toplamından ibaret olan bir tutumu destekler. Önyargının bilgeliği vardır. Bu bilgelikle kişi, acil durumlar karşısından nasıl davranması gerektiğini daha kolay kavrar.

Agnostisizme karşı güçlü bir tavır almamızı sağlayan önyargı, nihai olarak insan davranışlarını düzenlemede, karar alma ve uygulamada kendisinden yararlanılabilecek önemli bir bilgi türüdür. Hatta Burke, “rasyonalizmin devlet idaresinde insanlara empoze ettiği tiranlığa karşı durmada tüm vatandaşları bir birlik haline sadece önyargı getirebilir” demiştir (s. 64). Önyargı yanında akıl konusu da muhafazakârın aklını baya kurcalamıştır. Bilindiği üzere devrimci düşüncenin özünde akla olan iman yatmaktadır. Fransız devrimcileri, akli yegane ölçü olarak almıştır. Oysa muhafazakâr inançta akıl, her zaman ardına düşülecek ve daima doğru yol gösterecek bir kılavuz değildir. Çünkü beşeri varlıklar, akıl açısından yeterli bir donanımına sahip değildirler. İnsanlar için akıl vazgeçilmez bir değerdir, ancak her şeyin ölçüsü olabilecek kadar da güvenilir bir dayanak değildir.

Otorite ve iktidar, muhafazakâr düşüncenin en çok üzerinde durduğu konuların başında gelir. Muhafazakârlar açısından insanların kontrol edilmesi, hırslarının hüküm altına alınması, açgözlülükten kaynaklı çatışmaların engellenmesi ve daha da önemlisi toplumsal düzenin tesis edilmesi için otoritenin ve iktidarın varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Özgürlüğü bireyle devlet arasındaki bir anlaşmaya dayandıran Rousseau gibi devrim yanlısı düşüncelerin fikrilerine karşı çıkan muhafazakârlar, bu türden bir anlaşmanın başta bireyle devlet arasında tampon görevi gören özerk ve tüzel kurumların varlığını reddetmek olur ki, bunun kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü Muhafazakarlığın evren tasavvuru, hiyerarşik bir düzeni öngörmektedir. Evrenin de sahibi olan Tanrı, Tanrının yeryüzündeki halifesi olan Krallık, tanrının gölgesi olan kilise, Kilisenin temsilcisi olan cemaatler, cemaatin üyeleri olan erkekler ve erkeklerin sahibi olduğu aileler vardır. Bu hiyerarşik düzen içindeki egemenlik yine devrimcilerin iddia ettiği gibi halkta değil, Tanrıdadır. Egemenlik Tanrıdan başkasına verilemez. Sadece onu temsil eden kilise gibi kurumlar olabilir. Dolayısıyla özgürlük dokunulmazdır. Ailenin ve kilisenin özerkliği de dokunulmazdır.

Muhafazakar felsefe, özgürlük ve eşitlik arasında mutlak bir tezatlığı barındırır. Örneğin Burke, Amerikan ve İngiliz Devrimlerini alkışlarken, bunlara özgürlük uğruna verilen bir mücadele olarak bakmıştı. Oysa Fransız Devrimi Burke’a göre bireyin özgürlüğünü daraltmıştır. Devrim, aile, cemaat, loncalar ve kilisenin özgürlüğünü kısıtlamıştır. Dolayısıyla bireyler, toplumdan soyutlanarak veya devletle anlaşarak özgür olamazlar. Bireyler kendilerinin de içinde olduğu toplumsal yapıyla organik ilişkisini devam ettirerek ve kendi özerk alanında kısıtlamaya maruz kalmadan yaşayarak özgür olabilirler. Aynı şekilde eşitlik vaat eden devrim felsefesine de sert eleştirilerde bulunan muhafazakârlar, sosyal eşitliğin mümkün olamayacağını dile getirmişlerdir. Hatta Burke, meşhur bir ifadesinde “eşitlemeye çalışanlar asla eşitleyemezler” (s. 85) diyerek devrimcilerin temel öncüllerine saldırır.

Mülkiyet ve hayat hakkı, muhafazakâr düşüncenin merkezi kavramlarındandır. Mülkiyetin kutsallığına olan inanç, muhafazakarlığı liberalizme yaklaştırmıştır. Devrimin başta tüzel kurumlar olmak üzere geniş mülkiyete sahip olan kilise gibi yapıları hedef almasını kabul etmeyen muhafazakârlar, bunu açıkça bir saldırı olarak düşünmüşlerdir. Aynı şekilde hayat hakkı da kutsaldır ve dokunulmazdır. Bireyin yaşam ve mülkiyet hakkına tecavüz eden devrimci anlayış da kabul edilemez. Bununla beraber din ve ahlak konusu da yine muhafazakâr düşüncede en fazla üzerinde durulan konulardan ikisidir. Bilindiği gibi muhafazakarlığın üzerinde beslendiği ve aynı zamanda kırmızı çizgilerini oluşturduğu konuların başında din ve ahlak gelmektedir. Din, sadece bireyin anlam dünyasında karşılığı olan bir inanç biçimi değildir, aynı zamanda toplumun temel bir değeri olarak da işlevsel olan bir kurumdur. Din, bireylerin ve toplumu ayakta tutan en önemli değerdir.

Sonuç

Modern muhafazakarlığın en iyi yorumcularından biri olarak görülen Nisbet, muhafazakar ideolojinin tarihsel, toplumsal ve siyasal kökenine ilişkin yaptığı analizlerle öne çıkmıştır. O, sosyal

analizinde muhafazakârlığı, bir ideoloji olmaktan çok, bireyin yaşamına dair bir bakış açısı olarak görmüştür. Modernite ile beraber bireyin ve toplumun içine düştüğü krizin esas müsebbibi olarak saf akla duyulan imanda ve Tanrının öldürülmesinde gören Nisbet, Burke'un bıraktığı izi takip ederek geleneğin erdemi, kurumların güveni ve değerlerin önemi üzerinde durur. Batı düşünce tarihinde önemli bir akım olarak görülmesi gereken muhafazakârlık, Nisbet'le beraber entelektüel bir çerçeve kazanmıştır. Özellikle onun muhafazakârlık ile devlet aygıtı arasında kurduğu ilişki önemlidir. Zira genellikle muhafazakâr düşüncenin; toplum, cemaat, kilise, sınıf, otorite, rıza ve gelenek gibi devleti de kutsal bir yapı olarak telakki ettiği düşünülür. Oysa Nisbet, en başta muhafazakâr bakış açısıyla devletin kaynağını, sınırlarını ve işlevlerini belirli çerçevelere oturtmasıyla bu telakkinin yanlışlığını ortaya koymuştur.

Nisbet, muhafazakarlığın temel felsefi ve siyasi fikirlerini tartışırken, özellikle devleti Hegelvari bir bakış açısından kurtarmaya ve onu siyasal bir örgütlenme tarzı olarak anayasal hukuk çerçevesinde tanımlamaya çalışmıştır. En çok modern bürokratik devletin birey üzerindeki hegemonyasına karşı çıkan Nisbet, muhafazakârlığın liberalizm kadar olmasa da bireysel özgürlüğü temel aldığı ve birey ile devlet arasında her zaman tampon bir işlev gören aracı kurumların varlığını savunmuştur. Sivil alanı daraltan dolayısıyla bireysel özgürlüğü kısıtlayan bürokratik devlet anlayışını eleştiren Nisbet, muhafazakâr bir tutumla, modern devletin bu haliyle eşitlik, özgürlük ve adaleti neden tesis etmediğini, edemediğini sorar. Ona gören bu soru(n)ların cevabı, radikalizmiyle ortaya çıkan ve soyut fikirleriyle toplumu yeniden dizayn etmeye çalışan ama hiç bir zaman bireyin sorunlarına çözüm getiremeyecek olan modern bürokratik devlet aygıtında bulunmaktadır. Dolayısıyla Nisbet'in muhafazakârlık anlayışı, başta devlet olmak üzere var olan tüm kurumları kutsallaştıran ve onu eleştiri dışında bırakan bir muhafazakârlık anlayışı değildir.

Nisbet, muhafazakar düşüncenin temelini oluşturan devlet gibi kavramlar yanında, aile, akrabalık, cemaat, köy, sosyal sınıf, kast, statü kasaba, kilise ve mezhep gibi konuların da önemini vurgulamıştır. Yazar, eserinde genel olarak muhafazakarlık nedir? sorusuna cevap verirken, aynı zamanda iki yüzyıldan fazladır çağdaş Batı düşünce tarihini etkilemiş olan muhafazakârlığın temel epistemolojik özelliklerini de açıklamıştır. Nisbet, yukarıda da vurgulandığı gibi eserinde, bir ideolojiyi aştığını düşündüğü muhafazakâr düşünce sistematüğünü incelerken, ilerlemeci tarih anlayışına, aydınlanmanın rasyonalizmine ve devrimciliğin radikalizmine de önemli eleştirilerde bulunmaktadır. Kısacası Nisbet'in muhafazakârlık adlı eseri, hem devrim sosyolojisinin bir kritiği, hem de bir ideoloji olarak muhafazakârlığın neliği üzerine bir okuma girişimi olarak alanında önemli bir boşluğu giderdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- BURKE, E. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*. (Çev. O.Arslan). Ankara: Kadim.
- ÇİĞDEM, A. (2016). *Taşra Epiği: Türk İdeolojileri ve İslamcılık*. İstanbul: Birikim.
- ERGİL, D. (1986). "Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri: Muhafazakârlık ve Yeni-Muhafazakârlık", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:41, Sayı:1.
- GÜNGÖRMEZ, B. (2003). "Muhafazakârlığın Sosyolog Havarisi: Robert Nisbet", Doğu Batı, 25.Sayı (147-157).
- NİSBET, R. (1997). "Muhafazakârlık" *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Haz. T.Bottomore-R.Nispet). Ankara: Ayraç.
- NİSBET, R. (2013). *Sosyolojik Düşünce Geleneği*. (Çev. Y.Kaplan). İstanbul: Paradigma.
- NİSBET, R. (2014). *Muhafazakârlık*. (Çev.K.Bülbül-M.F.Serenli). Ankara: Kadim.
- RIZVANOĞLU, E. (2013). "Çizgisel Tarihe Karşı Çıktıları Bağlamında Spengler ve Toynbee'nin Döngüsel Tarih Yaklaşımları" 20. (239-252).